

Гете	Гете Йоганн Вольфганг. Фауст: Трагедія / Пер. з нім. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1981. – 540 с.
Лопе де Вега	Вега Карпіо Лопе Фелікс де. Овеча криниця. Собака на сні / Пер. з ісп. М. Лукаш. – К.: Держлітвидав УРСР, 1962. – 359 с.
Сервантес	Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / Пер. з ісп. М. Лукаш, А. Перепада. – К.: Дніпро, 1995. – 703 с.
Стіль	Стіль Андре. Перший удар / Пер. з франц. М. Лукаш. – К.: Держлітвидав, 1953. – 412 с.
Шекспір	Шекспір Вільям. Трой і Крессіда: Драма / Пер. з англ. М. Лукаш. – У кн.: Шекспір Вільям. Твори: В 6-ти т. – Т. 4. – К.: Дніпро, 1986. – С. 331 – 435.
Шиллер	Шиллер Фрідріх. Лірика / Пер. з нім. М. Лукаш. – К.: Дніпро, 1967. – 195 с.

СЛУЖБОВИЙ ДОКУМЕНТ ЯК КРЕОЛІЗОВАНИЙ ТЕКСТ

© Валентина Шульгіна, 2007

к. філол. н., Черкаський державний технологічний університет
УДК811.161.2'33

У статті на основі інформативного підходу автор пропонує аналіз особливостей взаємодії вербальних і невербальних носіїв інформації у такому креолізованому типі тексту, яким є документ, та визначає результати цієї взаємодії.

Основним об'єктом уваги сучасного документознавства як одного з важливих напрямів прикладної лінгвістики [24] є текст. Незважаючи на те, що теорія тексту ще з другої половини ХХ ст. оформилася в окрему філологічну дисципліну, яка має свій онтологічний статус, і складається з таких піддисциплін, як текстологія, герменевтика, лінгвістика тексту, поетика, риторика, прагматика, семіотика [12: 508], у поняття «текст» дослідники не завжди вкладають однакове значення.

Текст ототожнюється і з рівнем мовлення [2: 3], і з комунікативним актом [10: 5], і з явищем стилістики [5: 63], і з одиницею семантики, яку «не можна визначати як свого роду надречення» [25: 86]

Грунтовні огляди лінгвістичних досягнень у теорії тексту [див.: 2; 4; 21] свідчать про те, наскільки різноаспектними є підходи до аналізу такого цікавого явища, яким є текст.

Найуживанішим серед лінгвістів є розуміння тексту, згідно з яким термін «текст» визначають як «об'єднану змістовним зв'язком послідовність мовленнєвих одиниць: висловлювань, абзаців, розділів тощо. Текст може бути усним і писемним» [20: 348].

Д.І.Ганич і І.С.Олійник доповнюють, що «текст становить сукупність речень, що пов'язані і змістом (у кожному наступному реченні використана попередня інформація), і лексико-граматичними засобами (узгодження форм часу і способу дієслів, використання займенників, споріднених чи синонімічних слів тощо)» [3: 303]. Окрім цього, Д.І.Ганич і І.С.Олійник вважають, що текстом можна назвати повідомлення, яке складається з кількох чи багатьох речень, характеризується змістовою і структурною завершеністю і певним відношенням автора до змісту висловлення» [3: 303].

Попри зовнішню близькість підходів авторів різних визначень до тексту, між ними є суттєві відмінності, що полягають, насамперед, у різниці аспектів. Так, при функціональному підході текст сприймають як основну комунікативну одиницю мовлення [див., напр., 2], складовими частинами якої є дрібніші компоненти (розділи, абзаци висловлювання) [погляд на текст «згори»], а при структурному підході розуміння тексту ґрунтується на реченні як основній мовній одиниці, що має здатність утворювати з іншими реченнями «сукупність» [погляд на текст «знизу»].

З активізацією досліджень у галузі функціональної лінгвістики та розвитком і поширенням сучасних засобів комунікації більш поширеною стає схильність мовознавців до сприйняття тексту як основної комунікативної одиниці, що відповідає завданням і призначенню мовлення взагалі – бути засобом спілкування.

У межах когнітивного підходу до мови текст визначають як “цілісну семіотичну форму лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегровану, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семантичного універсуму культури” [21: 599–600].

Одним з важливих аспектів теорії тексту є визначення текстових категорій. Незважаючи на незавершеність дослідження цього аспекту текстології, все ж з-поміж виявлених дослідниками категорій (інформативність, інтеграція, ретроспекція, автосемантия, континуум, когезія [2: 5]) категорія інформативності займає одне з найважливіших місць. У зв'язку з цим цікавим і актуальним можна вважати особливості виявлення цієї категорії у різних типах текстів, адже «тексти, які знаходяться у різних сферах спілкування, є принципово різними структурами, незважаючи на те, що вони можуть об'єднуватися однорідними елементами мови у свідомості людини, наприклад, словами, синтаксичними конструкціями» [19: 16].

Беручи до уваги, що поняття «текст» містить дуже неоднорідні явища, які збігаються лише у загальних ознаках, на сучасному етапі розвитку лінгвістики тексту, на нашу думку, пошук текстотворних закономірностей, додатних для всіх типів текстів, виявляється вже недостатнім, увагу доцільно акцентувати на специфічних рисах тих чи інших різновидів текстів.

Зважаючи на особливу увагу лінгвістів до синергетичних досліджень тексту [11; 18; 22 та ін.], **актуальність** у цьому плані має виявлення особливостей креолізованих текстів, де об'єднується вербальні й невербальні засоби передавання інформації.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей категорії інформативності у такому креолізованому тексті, як документ.

Термін “документ” функціонує у вузькому й широкому значеннях. Вузьке значення зводиться до ділового паперу, службового письмового (друкованого) документа.

У широкому розумінні поняття “документ” сприймається як матеріальний об'єкт, який містить інформацію для її поширення у просторі й часі, тобто будь-яке джерело інформації, людської думки, знань, що є передавачем інформації у часі, вважається документом у широкому значенні. При такому розумінні в поняття “документ”, крім власне службових документів, входять документи *бібліографічні*, тобто твори писемності і друку (книги, брошури, монографії, нариси, словники, енциклопедії, періодичні видання тощо), *нетекстові графічні документи*, що є власне невербальними носіями інформації, – картографічні, візуальні (гравюри, естампи, поштові листівки та ін.), ноти, фотографії та *вербально-візуальні носії інформації* (написи на

чому, монети, медалі, печатки, штемпелі тощо). Окрім перерахованих вище, до цієї групи належать і документи-замінники друкованих видань (диски, фонограми, кінофільми, телебачення тощо).

У законі України "Про інформацію" термін "документ" визначено як "передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві" [9]. Матеріалом для наших спостережень ми обрали найпоширеніший тип документів – службові документи.

Синтез вербальних і невербальних засобів передавання інформації активно досліджують сучасні лінгвісти як у межах комунікативного процесу в цілому, так і в текстовому різновиді процесу комунікації зокрема [1; 6; 15; 16; 23 та ін.].

Під креолізованим текстом у лінгвістичній літературі розуміють "тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовленнєвої) та невербальної (що належить до інших знакових систем, аніж природна мова)" [23: 180–181].

Комбінування вербальних та невербальних компонентів тексту характеризує специфічні способи передавання інформації у текстах різних жанрів (ілюстровані тексти друкованих видань для дітей і дорослих, радіо-, теле-, Інтернет-реклама, передвиборча агітаційна продукція, службові документи тощо).

Доповнення інформативних можливостей мовних засобів інформативним потенціалом невербальних компонентів тексту сприяє формуванню художньої образності (ілюстровані художні тексти), посиленню впливу на користувача (рекламні тексти), досягненню максимального лаконізму, уніфікації (службові документи).

При розширенні поняття "текст" до усного його різновиду невербальними компонентами інформації та їх взаємодії з вербальними компонентами при усному спілкуванні в лінгвістичній (психолінгвістичній) літературі приділяли належну увагу [7; 13; 14; 17 та ін.]. Такими невербальними компонентами інформації для усного тексту є жести, міміка, інтонація, логічне наголошування, звуковий (музичний) супровід, темп, тембр голосу, елементи конситуації тощо.

До невербальних засобів, які використовуються в письмових креолізованих текстах, відносять насамперед, засоби іконічної мови, візуальне представлення тексту, специфічні засоби фіксації тексту.

Службові документи, що їх в лінгвістичній літературі ще не розглядали як креолізовані тексти, оформляються згідно з чинними стандартами. Так, наприклад, сучасна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації відповідає вимогам стандарту ДСТУ 4163-2003, чинного від 01.09.2003 р. [8]. У цьому стандарті подано склад реквізитів документів, які можуть бути використані в певних комбінаціях у документах різних типів. Кожен з 32-х перерахованих у стандарті реквізитів є носієм інформативності, що бере участь у формуванні інформативної складової документа в цілому. Серед зазначених реквізитів до власне вербальних можна віднести такі: 06 – назва організації вищого рівня; 07 – назва організації; 08 – назва структурного підрозділу організації; 09 – довідкові дані про організацію; 10 – назва виду документа; 14 – місце складення або видання документа; 15 – гриф обмеження доступу до документа; 16 – адресат; 17 – гриф затвердження документа; 18 – резолюція; 19 – заголовок до тексту документа; 20 – відмітка про контроль; 21 – текст документа; 22 – відмітка про наявність додатків; 23 – підпис; 24 – гриф

погодження документа; 25 – візи документа; 27 – відмітка про засвідчення копії; 28 – відмітка про виконання документа і направлення його до справи.

Кожен з названих реквізитів може містити й цифрову інформацію, хоча цифра як графічний знак не належить до вербальних засобів. Тож навіть у компонентах документа, які традиційно вважаються вербальними, може відбуватися внутрішня креолізація – синтез вербального і невербального.

Взагалі цифрове передавання інформації є притаманним для тексту службового документа. Так, за допомогою цифр позначаються такі реквізити: 04 – код організації; 05 – код форми документа; 11 – дата документа; 12 – реєстраційний індекс документа; 13 – посилання на реєстраційний індекс і дату документа, на який дають відповідь; 31 – відмітка про надходження документа до організації.

Невербальними засобами передавання інформації є також реквізити: 01 – зображення Державного Герба України, герба Автономної Республіки Крим; 02 – зображення емблеми організації або товарного знака (знака обслуговування); 03 – зображення нагород.

Окремі реквізити – це синтез вербальної і паравербальної інформації. До таких компонентів документа, передусім, належить відбиток печатки (реквізит №26) з обов'язковою вербальною інформацією, прізвище виконавця і номер його телефону (реквізит №28), підпис (реквізит №23), до складу якого входить, крім вербального зазначення посади особи, яка підписує документ, її ініціалів і прізвища, ще і особистий підпис, який частіше сприймається як іконічний знак, ніж вербальний компонент документа.

До складу поля паралінгвістичних засобів тексту документа в широкому розумінні слова, крім названих реквізитів, можуть входити ще такі засоби іконічної мови, як таблиця, діаграма, графік, схема, креслення, малюнок, фотографія тощо. Важливими носіями інформативності для креолізованого документа є: наявність необхідних реквізитів документа та особливості їх розташування на папері, графічна сегментація тексту, особливості шрифту, курсив, підкреслення, колір, допоміжні знаки (№, @, \$, #, %, *, + тощо), а також формат паперу, місце розділових знаків, особливості друку літер (великими чи малими літерами) тощо.

У текстах документа простежуємо тенденцію до трансформації вербальних засобів у невербальні. Так, наприклад, відмітка про контроль (реквізит №20) може позначатися словом “Контроль” або літерою “К”, яку сприймають як графічний символ, що несе відповідну інформацію.

Дуже важлива інформація в документі може дублюватися і вербальними, і невербальними засобами: реквізит 15 – гриф обмеження доступу до документа може крім вербальної позначки “Таємно” або “Цілком таємно” посилюватися використанням перед номером документа відповідно одного або двох нулів.

Таким чином, взаємодія вербальних і невербальних носіїв інформації тексту документа не просто надає йому креолізованого характеру, є одним з засобів його уніфікації і лаконічного представлення, а й сприяє посиленню рівня його інформативності, що для письмової форми офіційно-ділового спілкування є обов'язковою вимогою. Дослідження особливостей взаємодії вербальних та невербальних носіїв інформації у креолізованих текстах інших різновидів ще чекає своїх дослідників.

Література

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов): Уч. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985.
4. Гиндин С.И. Современная лингвистика текста. – Изв. АН СССР, Сер. Лит. и яз., т.36. – 1977. – №4.
5. Гаузенблас К. О характеристике и классификации речевых произведений. – Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – М., 1978. – вып. 8.
6. Головина Л.В. Креолизованный текст: закономерности построения // Речевое общение: цели, мотивы, средства. – М., 1985.
7. Горелов И.Н. Невербальные компоненты коммуникации. – М., 1980.
8. ДСТУ 4163-2003. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів. – Чинний від 01.09.2003. – К.: Держстандарт України, 2003.
9. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – N 48. – С. 650.
10. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. – К., 1983.
11. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс. – М., 2003.
12. Николаева Т. М. Теория текста. – Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990.
13. Панов Е.Н. Знаки. Символы. Языки. – М.: Знание, 1983.
14. Пиз А. Язык телодвижений. – М., 1995.
15. Пирогова Ю.К. и др. Рекламный текст: Семиотика и лингвистика. – М., 2000.
16. Плотников Б.А. Семиотика текста. Параграфемика. – Минск, 1992.
17. Потапова Р.К. Коннотативная паралингвистика. – М., 1997.
18. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К., 1993.
19. Рождественский Ю.В. Проблематика современной теории текста в книге В.В.Виноградова «О художественной прозе» // Синтаксис текста: Сб. Статей (отв. ред. Г.А.Золотова). – М.: Наука, 1979. – С. 5 – 17;
20. Русский язык: энциклопедия». – М.: Сов. энциклопедия, 1979. – С. 348.
21. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006.
22. Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М., 2002.
23. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция// Оптимизация речевого воздействия. – М., 1990.
24. Шульгіна В.І. Документознавство як напрям прикладної лінгвістики // Лінгвістичні студії: Зб. наук праць. – Черкаси–Брама–Україна, 2006. – С. 100–105.
25. H. Parret. Discussing Language. The Hague. – Paris, 1974.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ „УКРАЇНСТВО” В МЕМУАРНИХ ТЕКСТАХ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА

© Наталія Мазур, 2007

Національний аграрний університет (Київ)

УДК 811.161.2'373

У статті запропоновано аналіз лексико-семантичного поля „українство”, що об'єднує мікрополя „свідомість”, „відродження”, „ідея, рух”, „справа,